

УДК 39(477.85/.87)“1914-1918”
ББК 66.3

Петро Костючок

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСТВА КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ (1914–1918 рр.)

У публікації висвітлені основні зміни в суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх, конфесійних відносинах, які були характерні для території Східних Карпат у роки Першої світової війни. Доведено, що вони вагомо вплинули на зміцнення в гуцулів почуття української етнічної приналежності, значно активували їх національно-політичну свідомість та ідентифікацію.

Ключові слова: *Карпатський регіон, Гуцульщина, українці, Перша світова війна, національно-політична трансформація.*

Війна завжди приводила до комплексних або часткових змін у різних сферах життєдіяльності тих чи інших держав, соціумів, етнічних спільнот. Зазвичай указані трансформаційні процеси видозмінювали первинну соціальну, політичну, господарську, культурну й етнічну структури. Більше того, в останній чверті ХІХ – на початку ХХ ст. війни спричинили значні радикальні зміни в національно-політичній площині, спонукали до окреслення у воюючому середовищі сталих етнополітичних інтересів, загострення внутрішніх міжетнічних взаємин й ультранационалістських протидій ідеї національного самовизначення на державному рівні. Не була винятком і Перша світова війна, яка для українства стала переломним моментом на шляху до колективної політичної мобілізації й визначеної групової етнічної ідентифікації. Із цього приводу німецький історик М. фон Гаген відзначив, що Перша світова війна заактивувала українське питання до безпрецедентного рівня й привела до сильного піднесення національного руху [6].

У сучасній історіографії подіям Першої світової війни, її причинам, передумовам, наслідкам присвячена значна кількість праць. Проте в зрізі комплексного вивчення окремих векторів національно-політичної трансформації українства більшість науковців воліють обійти цю ділянку дослідницького інтересу. Певним винятком є роботи І.Барана [1] В.Заполовського [30], О.Мазура й О.Сухого [32; 33; 41], С.Полика [37], О.Реєнта [38], У.Уської [42] і К.Шевченка [48].

Метою нашої публікації є спроба історичної реконструкції змін, які відбувалися в українському середовищі на етносоціальному й політичному рівнях. З огляду на обширність проблеми викладу, у статті акцент був зроблений на висвітлення трансформацій, які відбулися у воєнне лихоліття на теренах Гуцульщини. У подальших розвідках ми продовжимо розглядати вказану тему й у зрізі інших українських етнографічних масивів. Зважаючи на це, завданням зазначеної публікації є аналіз суспільно-політичного становища краю, соціально-економічних, культурно-освітніх і конфесійних відносин у ньому.

Перша світова війна стала рубіконом між традиційністю й модерном у світогляді українського селянства, боротьбою усталеності й інновацій у його свідомості, зламом закоренілого архаїчного мислення та впровадженням нових цінностей, насамперед національного й політичного рівнів. По суті, як зазначає вітчизняний історик Я.Грицак, Перша світова війна прискорила процес “зі селян у націю” в інший спосіб. Більшість мобілізованих на фронт селян чітко не уявляли собі, що є тою батьківщиною, за яку вони мали в разі потреби покласти своє життя. Найчастіше вони ідентифікували себе не з певною нацією, а з тим регіоном, у якому жили перед мобілізацією. Війна “націоналізувала” їх [6].

Під час Першої світової війни територія Українських Карпат стала ареною одних із найбільш запеклих військових дій на Східному фронті. Як указує австрійський дослідник А.Ранда, війна “на Гуцульщині мала один з найбільш кривавих епізодів” [49,

s.172]. За роки військового протистояння фронт чотири рази проходив через територію краю.

Війна докорінно змінила традиційний уклад національно-політичного та культурно-освітнього життя на Гуцульщині. У часи війни воно було мінімізоване. Проте його здобутки кінця XIX – початку XX ст. показали глибоке вкорінення почуття української національної єдності, виявили національну ідейність і спрямованість гуцулів під час створення воєнізованих формувань, їх участь у них і громадсько-культурному русі кінця 1916–1917 рр.

З початком війни на Гуцульщині розпочалася масова мобілізація гуцулів австрійською владою. Газета “Діло” писала, що весь Косів із суміжними селами виглядає як один великий воєнний табір [34]. В основному призов проводився добровільно, без застосування сили. Причиною масовості добровольців було усвідомлення національних і політичних наслідків протиборства між Австро-Угорською та Російською імперіями для українства. Значну частину гуцулів було мобілізовано до австрійської армії й відправлено на Італійський фронт.

У свою чергу українські політичні сили Галичини 2 серпня 1914 р. об’єдналися в Головну Українську Раду, що створила Українську Бойову Управу, яку очолив К.Трильовський. 6 серпня було видано відозву до українського народу “зголошуватися в ряди У.С.С.” (Українські січові стрільці). На заклик січовиків на Галицькій Гуцульщині розпочалась організація військових загонів. У Косівському, Надвірнянському та Печеніжинському повітах одразу розпочали працювати повітові комітети. Так, за даними газети “Громадський голос”, в УСС 10,12% січовиків були вихідцями з Косівського повіту [3.Гуц]. За нашими підрахунками, у першому полку УСС вихідці з Гуцульщини склали 9,33% [36, с.145–155]. Значну кількість добровольців становила молодь, вихована в національному дусі в лоні українських культурно-освітніх товариств, яка прагнула виконати свій громадянський і національний обов’язок. Молоді солдати були переконані, що “йдуть на війну за кращу долю свого Народу, на Святе діло” [4, с.12]. Голова Косівської повітової управи УСС учитель І.Устиянович, виступаючи на вічі в Косові 31 серпня 1914 р., зазначив, що, виборюючи волю “нашій Україні”, вони гідно сповнять свій обов’язок і не осоромлять Гуцульщину [4, с.14]. Однак численні перепони з боку австрійської влади не сприяли масовій організації українського війська.

На Буковинській Гуцульщині на початку 1915 р. з ініціативи барона М.Василька та його брата Г.Василька створено Гуцульський курінь. Українські дослідники В.Заполовський і С.Попик, розглянувши формування та функціонування Гуцульського куреня на Буковині, виявили, що в кількісному плані до складу куреня було залучено 1 351 [30, с.39] і близько однієї тисячі селян-українців [37, с.72]. За даними священика Г.Лози із с. Шепіт, організацією куреня здебільшого займався Г.Василько. До куреня входили гуцули, економічно залежні від нього як поміщика. Як свідчать архівні дані, “селянам обіцяли, що їх залишать для захисту рідного села, якщо вони добровільно будуть воювати проти російських військ. У противному випадку – зарахують у ландштурм і пошлють в Угорщину. Це була основна причина, що змушувала селян іти в партизанські загони Василька” [14, арк.31–32]. Загалом австрійські військові намагалися не афішувати будь-які відомості про нове “українське військо” [43, арк.1–91].

На думку С.Попика, створення Гуцульського куреня було одним із козирів австрофільської політики М.Василька [37, с.72–73]. Однак, за словами А.Ранди, не відігравши важливого значення, після однорічного існування український легіон (насправді тут мова йде про Гуцульський курінь. – П.К.) у Буковині було ліквідовано [49, с.19].

У другій половині жовтня 1916 р. для допомоги австрійцям у Румунських Карпатах австрійське командування дозволило УСС сформувати “Гуцульську сотню”. Переважно вона була організована з представників “старої війни” (учасників попе-

редньої військової кампанії 1914–1915 рр. – П.К.) [3, с.339–340], яка відзначилась особливою хоробрістю в боях у Південній Буковині.

З початком війни більшість населення Гуцульщини підтримало австрофільську позицію українського політичного проводу. Її суть полягала в тому, що українці є патріотами своєї держави й щодо неї виконують свій обов'язок, бо “боротьба за будучність Габсбурзької монархії є для них боротьбою за будучність України” [4, с.14].

Нагнітання масової політичної істерії на початку й упродовж війни призвело до визрівання легенди про так звану “руську зраду”, у зв'язку з якою австрійська влада упереджено ставилася до українців краю, постійно звинувачуючи їх у русофільстві. На відміну від Лемківщини, русофільський рух на Гуцульщині не набув значного поширення. Заходи, проведені русофілами, не мали успіху. Проросійська пропаганда на Гуцульщині перед війною, яка велася за посередництвом і фінансуванням представників москвофільської орієнтації, не досягла поставлених результатів.

У роки війни населення Гуцульщини зазнавало національної дискримінації й морально-силових утисків з боку австро-угорської влади та російської окупаційної адміністрації.

З початком війни на Гуцульщині розпочалися “встановлення” рівня лояльності місцевого населення до австро-угорської влади, пошуки й виявлення неблагонадійних елементів, наслідком чого стали масові репресії й військові розправи над мирним населенням. За присудами австро-угорських армійських польових судів, а то й без них, українців звинувачували в державній зраді й страчували. На Гуцульщині страти мали масштабний характер.

Особливо великих розмірів окреслений процес набрав у кінці 1914 – на початку 1915 рр. Відзначимо, що в часи війни українофобською позицією найбільше “уславилися” угорські гонведи. Сумновідомим є застосування наказу по угорській армії щодо “ув'язнення 40 русинів”, з яких 20-х відпускали, а 20-х вішали. Як зазначає о. С.Пап, “не мало значення кого...вішали публічно” [35, с.605]. Нині військові злочини стосовно українського населення з огляду на брак архівних джерел, досліджені ще вкрай малодостатньо.

Значну роль у розгортанні масових страт на Закарпатській Гуцульщині відіграв військовий суд 52 дивізії австро-угорської армії. Так, у жовтні 1914 р. в Ясіні за один тиждень було заарештовано 150 селян, з яких 65 було страчено. За цей самий період покарано на смерть п'ять осіб у Верхній Апші та Великому Бичкові [7, арк.34, 43].

Подібна ситуація спостерігалася на Буковинській і Галицькій Гуцульщині. Очевидець подій Т.Галіп у своїх спогадах згадував про юрбу гуцулів, яких під конвоєм вели гонведи (угорські солдати). Усі вони були “зрадниками”, яких відправляли до трибуналу. Серед арештованих переважно були старі люди, жінки, діти [2, с.178–179]. У січні 1915 р. у Вижниці австрійський військово-польовий суд засудив до страти двох українців. На Вижнеччині вахмістр Лакінгер замордував 41 селянина, виправдовуючись, що всі українські селяни зрадники [14, арк.10–11].

На Галицькій Гуцульщині у вересні-жовтні 1914 р. також відбувались арешти, суди та страти осіб, яких вважали налаштованими проросійськи. Так, у Косові було заарештовано суддю Гулу, якого звинуватили в русофільстві, а в Криворівні – кількох гуцулів за шпигунство [29; 39]. З наближенням російських військ з боку австро-угорської військової влади значно збільшилася кількість звинувачень в антидержавній діяльності українських селян. Пошуки русофілів і шпигунів перетворилися на масові екзекуції й знущання над гуцулами. Уродженець Уторопів М.Матвіїв-Мельник згадував “виття псів, рев худоби і крики катованих людей” і “тринадцять вішеників на грабах і вербах вздовж косівської дороги” [5, с.93]. На основі спогадів своїх батьків П.Біленчук розповідав, що “під час відступу австрійські війська почали звинувачувати

мешканців Уторопів в москофільстві. Був повішений ... Ілько Кошевка, інших 10 чоловік австрійці забрали з собою і в селі Пістині, поблизу лісу, повісили” [5, с.92].

Військові дії негативно вплинули на соціально-економічне становище населення краю. Вони унеможливили рух трудових ресурсів, спричинили різкий стрибок цін, унаслідок чого в кінці 1914 р. почали виявлятися тенденції економічної й продовольчої кризи. Частину працездатного населення Гуцульщини було мобілізовано до діючої армії. У комплексі ці чинники сприяли економічному розладу та краху господарської інфраструктури, яка й без того перебувала на примітивному рівні. Наприкінці серпня 1914 р. припинено поштове сполучення, населення перебувало в інформаційному вакуумі, у зв'язку із чим поширювалися неправдиві чутки, які дестабілізували суспільно-політичне становище та підсилювали українофобські настрої.

Загалом щодо українства, зокрема Гуцульщини, прослідковувалася безпідставність переслідувань і страт. Австрійська військова розвідка в травні 1915 р. провела дослідження, присвячене ставленню гуцулів села Татарова й околиці Підлесньова Надвірнянського повіту до державної влади. Вона встановила, що в часи війни гуцули завжди були лояльними до австрійської влади [47, арк.1–7]. Аналізуючи політичні симпатії населення Криворівні Косівського повіту, невідомий дописувач “Діла” зазначав, що воно ставиться “прихильно до Австрійців, негативно до Росіян” [29].

У часи окупації соціально-правове становище місцевого населення ускладнилося масовими мародерствами та гвалтуваннями. М.Матвіїв-Мельник згадував, що “після відступу австрійських військ зайшли донські козаки, вони гвалтували жінок” [5, с.93]. Російська окупаційна влада також проводила численні карні експедиції, результатами яких були масові арешти, ув'язнення та висилання на Схід (перважно в Іркутську губернію, Тургайську та Якутську області) ні в чому не винних людей. На окупованих царською армією територіях активно переслідувалось усе українське й проводилася боротьба з “непевними” і “неблагополучними” елементами. Звичним явищем стали жваві пошуки австрійських шпигунів, масові репресії щодо “підозрілих” осіб [18, арк.88]. На думку російської влади, до цієї категорії в першу чергу потрапляли австрійські службовці [19, арк.253].

На Гуцульщині державними службовцями здебільшого були лісники. 19 серпня 1916 р. окупаційний орган російської окупаційної влади “Галицьке генерал-губернаторство” видав розпорядження, згідно з яким усіх службовців, залишених австрійським урядом, потрібно було виселити [8, арк.5]. Наприкінці 1916 р. було заарештовано 27 лісників з Руської Молдавиці, Іспаса, Міліє, Виженки, Сергіїв, а на початку 1917 р., відповідно, ще 60 осіб з інших сіл Буковинської Гуцульщини [22, арк.54]. Так, серед арештованих лісників 11 осіб були задіяні в лісовому фонді барона М.Василька [22, арк.55]. У Галицькій Гуцульщині заарештовано 12 лісників з Пістинської та 5 осіб з Яворівської дільниць [8, арк.7, 24]. Стосовно лісників були проведені відповідні розслідування, у результаті яких 35 чоловік вислано за неблагонадійність у глиб Росії (перважно в Іркутську губернію й Тургайську та Якутську області) [19, арк.157, 213; 21, арк.1–11].

Численні рейди щодо виявлення неблагонадійних осіб та ворожих шпигунів призвели до страждань значної кількості місцевого населення [11, арк.75]. Так, на думку українського історика Д.Дорошенка, “лише 1% серед усіх обвинувачених і арештованих по підозрінню в шпіонажі можна вважати за людей справді причасних до шпигунської праці. Решта ж була жертвами неясних підозрінь, фальшивих доносів, непорозумінь і часто-густо особистих поракунків” [27, с.69].

Соціально-економічне становище Гуцульщини характеризувалося масовими реквізиціями, бо, як зазначала газета “Діло”, вона була “в часі сеї війни обібрана і чужими, і своїми” [40]. Під час першої російської окупації Гуцульщина перетворилася у “велику

руїну”. Часопис підкреслював, що одразу із зайняттям краю “почали ся рабунки”, які перетворилися на масові грабiжницькі акції з боку російських солдат [29].

На момент звільнення території Гуцульщини навесні 1915 р. місцеве населення перебувало в надзвичайно важкому господарському становищі. Для визначення розмірів економічного розладу та матеріальної допомоги населенню з ініціативи товариства “Сільський Господар” у травні 1915 р. у повіті було розіслано питальник. Згідно з надісланими даними, у Косівському повіті спостерігався “страшний образ розпучливого положення нашого селянства ... особливо в гірських околицях”, із 42 громад повіту негайної продовольчої допомоги потребували 24 [20, арк.1]. Таке ж становище було й в інших гуцульських місцевостях. Загалом населення Галицької Гуцульщини потребувало грошової компенсаційної допомоги в розмірі 235,5 тисячі корон [20, арк.2].

Австрійська влада продовжила реквізиційну політику, розпочату росіянами, яка здійснювалася за рахунок населення. Реквізиції набули масштабних розмірів і проводились у кожному гуцульському селі. За тяглову силу, худобу, підводи селяни отримували посвідки (“вексельні розписки”), а за вилучені продукти харчування здебільшого нічого. Так, у гуцульських селах Надвірнянського повіту “війська забирали все без посвідок” [29]. Улітку 1915 р., у зв’язку з очікуваним наступом російських військ австрійське командування евакуювало на південь Буковини 70–80% усього поголів’я худоби [31, с.54].

Військові дії та реквізиційна політика австрійців і росіян зумовили ще більшу злиденність населення Гуцульщини. У 1916 р. його становище значно погіршилося, унаслідок неврожаю, який призвів до масового голоду.

Улітку 1916 р. Гуцульщина вдруге була окупована російськими військами. На осінь 1916 р. повітові управління визначали економічне становище сільського населення як крайню скруту, а становище інтелігенції – як відчайдушне [16, арк.25–26]. Так, у Вижницькому повіті в складному становищі перебувало 10 гуцульських сіл. Найбільших розмірів голод набрав на Путильщині. Російські чиновники засвідчували, що населення Усть-Путильської дільниці гостро потребувало продуктів, яких у них уже немає. На вересень 1916 р. у Косівському повіті 1/20 частина населення вже не мала ніяких продовольчих запасів [23, арк.94]. Щоб якось вижити, прогледувати сім’ї й обігріти домівки, місцеве населення змушене було йти на протиправні дії: крадіжки речей, лісу, худоби [10, арк.26, 46, 75]. Селяни крали також зброю й військове спорядження [45, арк.1; 10, арк.27].

Масовий голод серед населення Гуцульщини занепокоїв російську владу. Щоб хоч якось виправити становище, вона змушена була вжити мінімізованих заходів для покращення ситуації шляхом виділення коштів на продовольчі закупівлі для населення. На Косівський повіт, населення якого масово голодувало, було виділено лише 1,8 тисячі крб, які були витрачені на закупівлю хліба [44, арк.1; 45, арк.2]. Однак цих коштів для стабілізації ситуації було вкрай мало. У вересні 1916 р. російська влада констатувала, що для прохарчування населення Косівського повіту потрібно щомісячно підвозити до 30 тисяч пудів житньої та кукурудзяної муки [44, арк.7, 9]. Вижницька повітова влада повідомляла, що населення потребує 15 вагонів кукурудзяної, 8 – житньої, 4 – пшеничної муки, 1 вагон солі та 1 вагон гасу [23, арк.175]. Фактично в населення Косівського повіту залишалося 3,1% житньої муки від загальної потреби, 15,1% кукурудзяної муки, 14,2% картоплі [16, арк.26, 133–135]. На вересень 1916 р. потребувало допомоги 20% населення Печеніжинського повіту, на кінець 1916 р. – 47,2% [15, арк.26]. Становище інших повітів, заселених гуцулами, було ще гіршим. Загалом допомога потрібна була близько 65 тис. населення Південної Галичини [16, арк.115].

Це зумовило побоювання влади, що населення гірських дільниць, яке найбільше потерпало від голоду, на зимовий період розпочне рух у долини. Вижницький староста

доповідав, що в цьому разі повітова влада може розмістити в долинах лише 2,5 тисячі осіб [15, арк.26; 16, арк.115].

Російські війська, навіть з огляду на скрутне соціально-економічне становище населення, продовжили реквізиції худоби, запасів продовольства, фуражу, шерсті та інших матеріалів і речей. Вони розпочалися одразу ж після окупації й на кінець 1916 – у першій половині 1917 рр. набрали масового характеру. Досить часто реквізиції проводилися без погодження з місцевою владою й мали грабіжницькі риси. Подекуди вони перетворювалися в збройні напади російських солдат [10, арк.43, 77–78, 80; 11, арк.6, 88–90]. Косівський староста зазначав, що реквізиції вже довели до повного знищення продуктів харчування в місцевого населення. Він указував, що “забрано все”, тому “селяни незадоволені” [11, арк.4–5].

Суспільно-політичне й культурно-освітнє життя на Гуцульщині від кінця 1914 р. до середини 1916 р. було загальмованим. Лише з кінця 1916 р. у краї пожвавилось громадське життя гуцулів та активізувалась їхня соціокультурна діяльність. Основними напрямками діяльності були боротьба проти реквізицій та за відновлення шкіл.

Виховані на принципах законності, громади населених пунктів Галицької та Буковинської Гуцульщини в кінці 1916 – першій половині 1917 рр. розпочали боротьбу з реквізиційним безправ'ям. На адресу повітових і губернських властей від їхнього імені надходили “прошення”, у яких викладалася суть свавільництва та пограбування селянства з боку реквізиторів; російських солдат звинувачено в мародерстві, шахрайстві, обмані, здирництві, застосуванні сили та інших протиправних діях щодо місцевого населення. Результатом активного відстоювання власних позицій громад стало поступове звільнення їх від реквізицій.

Через скрутне економічне становище гуцулів стан охорони здоров'я був незадовільним. Більшість місцевого населення мало сифіліс. Косівський староста писав, що є такі села, у яких практично все населення заражене цією хворобою [17, арк.43]. Люди досить часто страждали від інфекційних захворювань, які здебільшого мали епідеміологічний характер. Так, восени 1916 р. на Гуцульщині лютувала епідемія сипного тифу, яка повторилася наступного року [17, арк.12–13, 63].

У період війни освіта в етнографічному масиві перебувала в занепаді. Значна кількість шкіл, унаслідок активних воєнних дій на території Гуцульщини, була зруйнована або знаходилася в напівзруйнованому стані.

Відновлення шкіл розпочалося під час другої російської окупації. Російська влада добре розуміла, що відкриття шкіл сприятиме позитивному ставленню місцевого населення до неї, яке не досить адекватно сприймало окупацію через політику російської адміністрації в суспільно-політичній і соціально-економічній сферах. 20 серпня 1916 р. чернівецький губернатор видав циркуляр, у якому мова йшла про відкриття шкіл у повітах губернії. У документі зазначалося, що “шкільне життя не повинне залишатися без потрібного контролю і нагляду” [9, арк.1; 26, арк.1]. Щоправда, у школах заборонялися німецька та єврейська мови. До навчального процесу не допускалися підручники з антиросійським змістом, які вилучалися [26, арк.2, 9–13, 30 а, 31 а, 37, 45, 55 а, 77]. 14 жовтня 1916 р. генерал-губернатор видав “Тимчасове положення про устрійство учбової частини в областях Австро-Угорщини, зайятих по праву війни“. У документі мовою відносин школи з державними установами визначалася “руська мова” [12, арк.5]. Отже, російська влада деякими поступками в освітньому питанні прагнула прихилити до себе місцеве населення.

Певна лібералізація окупаційної влади в освітній галузі спричинила громадський рух за школу в гуцульських місцевостях. Восени 1916 – навесні 1917 рр. у більшості населених пунктів Гуцульщини були проведені зібрання громад, які однозначно виступили за відкриття навчальних закладів. Особливо активно освітній рух поширився в гуцульських селах Печеніжинського повіту [12, арк.23; 25, арк.7–8].

На території Буковинської й Галицької Гуцульщини на початок 1917 р. було відкрито 16 шкіл, що порівняно з довоєнним часом становило 12,2 % [9, арк.4–12; 17, арк.2, 54–55]. Причиною такої кількості навчальних закладів була їхня повна або часткова руйнація, що вимагало проведення докорінної реконструкції, інша частина використовувалася під російські військові установи, зокрема, казарми, конюшні, лікарні, і відсутність учительських кадрів. Щодо останніх, то в циркулярі вказувалося, що в сільських школах роль учителів можуть виконувати місцеві інтелігентні сили [9, арк.1; 12, арк.19, 23; 24, арк.51].

Російська окупаційна влада стосовно питання відкриття шкіл вимагала від місцевих громад подання статистичних даних про кількість дітей, їхню національну та релігійну приналежність, мову викладання, зміст навчальних програм. За даними місцевих органів влади, абсолютна більшість дітей були “русинами” або “малорусами”. У конфесійному аспекті діти сповідували переважно греко-католицький обряд. Мовою викладання в школах була “русинська”, а навчальні програми мали місцевий характер [25, арк.2, 7–13, 30 а, 31 а, 45, 55 а, 56 а]. У школах катастрофічно не вистачало навчальної літератури та шкільного приладдя.

Отже, об’єктивно відкриття та діяльність шкіл з “русинською” (українською) мовою викладання сприяли значному піднесенню національного самоусвідомлення гуцулів.

У гуцульських селах Печеніжинського повіту навчальним процесом було охоплено лише 11,3% дітей, при цьому третина дітей не мали можливості відвідувати школу через матеріальні нестатки [25, арк.77, 79, 93]. У шести школах Косівського повіту навчалася 52,3% дітей [9, арк.7–8].

Єдиною активною організацією в роки війни залишилася Греко-католицька церква, яка слугувала національним орієнтиром для місцевого населення. Проте її громадсько-політична діяльність була обмеженою. Це було пов’язане з тим, що стосовно українських священиків робили компромативні кроки. Греко-католицький клір, за словами графа Тіси, “темні сили... хотіли представити як касту російських агентів-зрадників”. Греко-католицькі й православні отці звинувачувалися в австрофільстві та москвофільстві. Однак більшість священиків залишилася на своїх парафіях. Лише незначна кількість греко-католицьких і православних отців покинула свої парафії й відступила з австро-угорськими військами. Переважна більшість парафій були чинними. Так, у Вижницькому повіті не діяли 8 греко-католицьких церков, у Косівському – 5, у Печеніжинському – 2 [17, арк.18, 20–21, 27–28]. Відповідно діючими залишились у Вижницькому повіті 2 уніатські церкви, у Печеніжинському – 10, у Косівському – 35 [17, арк.53].

Окупаційна влада прагнула на недіючі парафії призначити православних священиків, а особливо місцевих священиків-русофілів, яким надавала матеріальну підтримку [13, арк.18]. Проте православ’я на Гуцульщині було поширене лише на її буковинській частині. На Галицькій Гуцульщині, зокрема в Косівському повіті, воно було взагалі відсутнім [46, арк.12–17].

Таким чином, у роки війни продовжилося становлення української національної ідентичності, свідченням чого на Гуцульщині, як і в інших історико-етнографічних масивах, стало значне поширення етнонімів “український”, “українець”, що сприяло зростанню української національної свідомості та поглибленню національної самоідентифікації серед гуцулів. Військові дії й реквізиційна політика австрійської й російської адміністрацій опосередковано сприяли процесу самоусвідомлення населення. Звинувачуючи гуцулів у русофільстві чи австрофільстві, їх неодмінно співвідносили з українцями. Національному самоусвідомленню сприяли результати української культурно-просвітньої праці на початку ХХ ст. Так, за даними австрійської військової розвідки, у

травні 1915 р. гуцули села Татарів на Надвірнянщині називали себе українцями [47, арк.1–7].

Національним поступом українців на Закарпатті й Закарпатській Гуцульщині була стурбована угорська влада. Радник угорського королівського уряду фон Драше-Лазер у приватному листі до австрійського держсекретаря писав: “Ми не дозволимо робити з нашого чудового рутенського народу українців” [37, с.131]. Проте радикальну еволюцію національно-політичного прогресу українців було вже не зупинити.

Отже, у політичній сфері зміни, які відбулися внаслідок військових дій, призвели до дискримінації гуцулів з боку австро-угорських і російських військових за національною ознакою. Одночасно в соціально-економічній площині національна дискримінація підсилювалася масовими безправними реквізиціями з населення Гуцульщини. Розвиток етнокультурної сфери залежав від умов культурно-освітнього поступу, що було пов’язано з політикою окупаційного режиму. Однак активна суспільно-політична позиція українства краю сприяла виникненню та поширенню громадсько-культурного руху стосовно питання відновлення шкільництва. Але в етнічній сфері в роки війни, незважаючи на різні види дискримінаційних дій (силової, реквізиційної), продовжилося становлення української національної ідентичності, зростання рівня національного усвідомлення та посилення доцентрових тенденцій серед гуцулів у плані самоототожнення себе з українством.

1. Баран І. Воєнні дії та руйнування на території Східної Галичини (серпень 1914 – червень 1915 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 “Історія України” / І. Баран. – Львів, 2010. – 20 с.
2. Галіп Т. З моїх споминів / Т. Галіп // Буковинський журнал. – 1994. – Ч. 1–2. – С. 152–179.
3. Горбовий М. Гуцульська сотня / М. Горбовий // Українські Січові Стрільці 1914–1920 / за ред. Б. Гнаткевича та ін. ; іл. оформл. І. Іванця. – Репринт. відтворення з вид. 1935 р. – Львів : Слово, 1991. – С. 339–340.
4. Горбовий М. За кращу долю України : спогад зперед 20-ох літ / М. Горбовий // Календар “Просвіти” на рік 1935 р. – Львів : Накладом т-ва “Просвіта” у Львові, 1935. – С. 12–16.
5. Грабовецький В. Уторопи: сторінки історії. До 630-річчя письмової згадки / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1997. – 223 с.
6. Грицак Я. Українська революція, 1914–1923: нові інтерпретації / Я. Грицак. – Режим доступу : <http://www.franko.lviv.ua/subdivisions/um/um2-3/problemyistoriohrafiji/2-hrytsak%20yaruslav.htm>.
7. Державний архів Закарпатської області (Держархів Закарпатської обл.), ф. 63, оп. 2, спр. 308.
8. Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 12, оп. 1, спр. 23.
9. Там само, спр. 28.
10. Там само, спр. 58.
11. Там само, спр. 61.
12. Там само, спр. 31.
13. Там само, спр. 34.
14. Державний архів Чернівецької області (Держархів Чернівецької обл.), ф. 283, оп. 1, спр. 5.
15. Там само, спр. 135.
16. Там само, спр. 173.
17. Там само, спр. 224.
18. Там само, спр. 409.
19. Там само, спр. 411.
20. Там само, спр. 5.
21. Там само, спр. 11.
22. Там само, спр. 12.
23. Там само, спр. 37.
24. Там само, ф. 882, оп. 1, спр. 48.
25. Там само, ф. 923, оп. 1, спр. 1.
26. Там само, спр. 7.
27. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1918). – Ч. 1. Галицька Руїна 1914–1917 років / Д. Дорошенко. – Львів : Червона калина, 1923. – 131 с.
28. З Гуцульщини // Громадський голос. – 1923. – 7 лип.
29. З життя Гуцульщини // Діло. – 1915. – 15 мая.

30. Заповловський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини 1914–1918 / В. Заповловський. – Чернівці : Золоті литаври, 2003. – 284 с.
31. Курило В. Вплив Великої Жовтневої соціалістичної революції на розвиток революційного руху на Буковині / В. Курило. – Чернівці : МВССО УРСР, Чернів. ДУ, 1973. – 150 с.
32. Мазур О. Наслідки війни для села Східної Галичини / О. Мазур // Перша світова війна і слов'янські народи : матеріали міжнар. наук. конф. (14–15 трав. 1998 р.). – К., 1998. – с. 101–108.
33. Мазур О. Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918) : дис... канд. іст. наук : 20.02.22 / Держ. ун-т “Львівська політехніка” / О. Мазур. – Львів, 1997. – 248 с.
34. Новинки // Діло. – 1914. – 26 серп.
35. Пап С. о. Історія Закарпаття / С. Пап, о. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2003. – Т. III. – 644 с.
36. Поіменний список 1. полку У.С.С. // Українські Січові Стрільці 1914–1920 / за ред. Б. Гнаткевича та ін. ; іл. оформ. І. Іванця. – Репринт. відтворення з вид. 1935 р. – Львів : Слово, 1991. – С. 145–155.
37. Попик С. Українці в Австрії. 1914–1918: австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни / С. Попик. – К. ; Чернівці : Золоті литаври, 1999. – 236 с.
38. Реєнт О. Україна в Першій світовій війні: сучасні науково-методологічні акценти / О. Реєнт. – Режим доступу : <http://histans.com/JournALL/pro/16/1/19.pdf>.
39. Російська господарка на Гуцульщині // Діло. – 1915. – 24 цвіт.
40. Страшні відносини на Гуцульщині // Діло. – 1918. – 27 верес.
41. Сухий О. Українське населення Галичини на початку Першої світової війни: репресивні акції австрійської влади / О. Мазур, О. Сухий // Вісник Національного університету “Львівська політехніка”. “Держава та армія”. – № 408. – Львів, 2000 – С. 73–78.
42. Уська У. Спроби впровадження етнічної назви “українці” в офіційне діловодство Австро-Угорщини (1914–1918) / У. Уська // Наукові зошити історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка : зб. праць. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2001. – Вип. 4. – С. 153–162.
43. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 353, оп. 1, спр. 223.
44. Там само, ф. 361, оп. 1, спр. 1266.
45. Там само, спр. 1926.
46. Там само, ф. 722, оп. 3, спр. 8.
47. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 146, оп. 8, спр. 1894.
48. Шевченко К. Карпатские русины и Великая война / К. Шевченко. – Режим доступу : http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1311505294&archive=1311505470&start_from=&ucat=14&.
49. Randa A. Die Bucowina im Weltkrieg / A. Randa. – [Б. м., б.р.] – 28 s.

В статье освещены основные изменения в общественно-политических, социально-экономических, культурно-образовательных, конфессиональных отношениях, которые были характерны для территории Восточных Карпат в годы Первой мировой войны. Доведено, что они весомо оказали влияние на укрепление в гуцулов ощущение украинской этнической принадлежности, значительно активировал их национально-политическое сознание и идентификацию.

Ключевые слова: *Карпатский регион, Гуцульщина, украинцы, Первая мировая война, национально-политическая трансформация.*

The publication highlights the major changes in the socio-political, socio-economic, cultural, educational, religious relationship that characterized the Eastern Carpathians in the First World War. It is shown that they substantially influenced the strengthening of Ukrainian Hutsul sense of ethnicity, significantly activated their national and political consciousness and identity.

Keywords: *Carpathian region, Hutsul, Ukrainian, World War I, the national political transformation.*